

баланс нагрузки, временной баланс, планирование работы, сложность работы, баланс среды, социальные контакты, баланс удовольствия. Эти компоненты баланса "работа – жизнь" находятся под влиянием негативных факторов (конфликты "работа – семья (жизнь)" / "семья (жизнь) – работа") и положительных факторов (ресурсы и преимущества взаимодействия "работа – жизнь / жизнь – работа"). Нами также были рассмотрены теоретико-методологические основы программ баланса "работа – жизнь" в психологическом сопровождении персонала. Анализ проблемы показал изменения в социальных, экономических и психологических условиях организации деятельности предприятий. Однако, в Украине исследования этого феномена не представлены. Нами были определены следующие условия имплементации программ баланса "работа – жизнь": привлечение персонала всех уровней, командный подход, четкие индикаторы выполнения работы и качества жизни персонала, гарантии персонала, вознаграждение, коммуникация, включение концепции баланса "работа – жизнь", тренингов гендерного взаимодействия для персонала в HR-стратегии организации. На наш взгляд, эти программы должны быть внедрены в организациях на регулярной основе – это повысит системность и валидность психологического сопровождения персонала.

Ключевые слова: баланс «работа – жизнь», психологическое сопровождение, персонал организаций, конфликт "работа – семья", преимущества баланса "работа – жизнь".

Відомості про автора:

Ткалич Маріанна Григорівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Запорізького національного університету, Запоріжжя, Україна.

Статтю подано до друку 21.03.2016.

УДК 159.923.2

© О. В. Савченко, 2016

О. В. Савченко (м. Луцьк)

ПОВЕДІНКОВИЙ КОМПОНЕНТ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Савченко О. В. Поведінковий компонент рефлексивної компетентності особистості. В статті розглядається рефлексивна компетентність як інтегративне особистісне утворення, що формується в процесі набуття рефлексивного досвіду. Важливу роль в структурі рефлексивної компетентності грає поведінковий компонент, функціонування якого забезпечує прийняття рішень в невизначених ситуаціях за рахунок обирання оптимальних стратегій обробки інформації та застосування стильових властивостей особистості. До складу поведінкового компонента входять три складові, що виконують специфічні функції.

Система рефлексивних стратегій вирішення задач виконує інструментальну функцію, забезпечуючи суб'єкта арсеналом відпрацьованих прийомів (когнітивний рівень). Сформовані установки на ретельний аналіз інформації та правильність дій виконують функції координації різних когнітивних процесів та контролю розумової активності суб'єкта (метакогнітивний рівень). Визначена в ході досвіду особистісна позиція, що проявляється в стильових властивостях, забезпечує самоздійснення особистості через конструювання засобів долання проблемно-конфліктних ситуацій, які посилюють інтеграцію «Я-концепції» (особистісний рівень).

Було встановлено, що найбільшу вагу серед трьох складових має показник рівня сформованості поведінкового компонента на метакогнітивному рівні. Наявність сформованих установок на аналіз власних форм активності, активізація прийомів інтелектуального контролю, які забезпечують стабільний характер протікання розумової активності, - важливі чинники розвитку поведінкового компонента рефлексивної компетентності та підвищення ефективності

інших його складових.

Ключові слова: рефлексивний досвід, рефлексивна компетентність, поведінковий компонент компетентності, рефлексивна стратегія, рефлексивність, рефлексивний стиль.

Постановка проблеми. Багатьма сучасними дослідниками компетентність розглядається як утворення достатньо зрілої психіки, що забезпечує досягнення максимальної ефективності та результативності в певній діяльності. Рефлексивна компетентність – інтегративне цілісне утворення, що формується та розвивається в процесі здобуття рефлексивного досвіду, забезпечує ефективну та адекватну реалізацію різних форм рефлексивної активності в процесі розв'язування рефлексивних задач. Розглядаючи рефлексивну компетентність як важливий структурний компонент рефлексивного досвіду, ми визначаємо функцію упорядкування та накопичення продуктів рефлексивної активності суб'єкта, що в якості спеціальних здібностей зумовлюють ефективність нових форм активності, в якості основної функції, яку вона виконує в системі досвіду.

В структурі рефлексивної компетентності ми виокремили чотири основні компоненти, які забезпечують ефективне функціонування компетентності як цілісного утворення та реалізацію усіх функцій, які вона виконує в складі систем більш високого рівня організації (досвід, діяльність, особистість та ін.). Нами були визначені наступні компоненти рефлексивної компетентності: 1) інформаційний компонент (адекватне розуміння проблеми, що розв'язує суб'єкт); 2) інструментальний компонент (продуктивність виконання рефлексивних форм активності); 3) ціннісно-мотиваційний компонент (оцінювання власної активності та її результатів, винесення суджень про їх ефективність); 4) поведінковий компонент (прийняття рішення в невизначеній ситуації).

Таким чином, поведінковий компонент рефлексивної компетентності – структурний компонент рефлексивної компетентності, який забезпечує прийняття рішень в ситуаціях з високим рівнем невизначеності за рахунок обирання оптимальних стратегій обробки інформації та застосування стильових властивостей особистості.

Метою нашого дослідження є визначення внутрішньої структури поведінкового компонента рефлексивної компетентності.

Аналіз наукових досліджень. Поведінкові прояви в якості елементів компетентності розглядали багато дослідників (М.С. Головань, І.О. Зимня, О.С. Купаєвська, Л.А. Петровська, Дж. Равен, І.Я. Уділова та ін.). Так, Дж. Равен, намагаючись систематизувати всі визначені їм компетенції, виділив три класи, які пов'язані з когнітивним, емоційним і поведінковим аспектами діяльності. «Ці компоненти компетентності включають когнітивні процеси (такі, як планування або визначення можливих перешкод на шляху досягнення мети), афективні процеси (використання емоцій - позитивних і негативних - для виконання завдання) і звична поведінка (наприклад, звичка до інтенсивної роботи)» [7]. І.О. Зимня запропонувала виокремити поведінковий компонент в складі компетентності, який визначається як досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях [3]. М.С. Головань до складу діяльнісного компонента включив вміння, які дозволяють суб'єкту приймати ефективні рішення в проблемних ситуаціях [1]. В дворівневій моделі компетентності, яку запропонувала І.Я. Уділова, виокремлені два рівня організації: когнітивний та практичний. Практичний рівень включає весь поведінковий репертуар, основу якого складають вміння і навички. Проблемою даного рівня є засвоєння ефективних програм дій і елімінація неефективних прийомів [9]. В структурі міжкультурної компетентності О.П. Садохін визначив процесуальний компонент, що функціонує як набір стратегій, які використовуються в різних ситуаціях, спрямовані на ефективне виконання дій та на поповнення знань у даній сфері [8].

У власній моделі ми розглядаємо поведінковий компонент рефлексивної компетентності як складне утворення, що поєднує три структурні складові, які забезпечують його ефективне функціонування на трьох рівнях:

- система сформованих рефлексивних стратегій, які забезпечують ефективне розв'язання рефлексивних задач з мінімальними витратами інтелектуальних ресурсів (когнітивний рівень);
- рефлексивність як когнітивно-стильова властивість особистості, що визначає змістовні та динамічні аспекти процесу прийняття рішення в ситуаціях підвищеної невизначеності (метакогнітивний рівень);
- рефлексивний стиль розв'язування внутрішніх протиріч в проблемно-конфліктних ситуаціях як реалізація у внутрішній діяльності стійкої активної позиції суб'єкта щодо управління власним життям через розв'язування внутрішніх протиріч на підставі самопостереження, самопізнання, визначення пріоритетних напрямків самоздійснення, конструювання засобів, які дозволяють ефективно розв'язувати проблему та підтримувати цілісність «Я-концепції» (особистісний рівень).

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Розроблена нами методика «Рефлексивні стратегії розв'язування задач» (О.В. Савченко, М.Ю. Макієнко) дозволила нам визначити рівень сформованості чотирьох первинних та чотирьох інтегрованих рефлексивних стратегій, які використовує суб'єкт в процесі пошуку рішення задачі. Нами були визначені індивідуальні значення досліджуваних за показниками сформованості наступних первинних стратегій: глибинної обробки інформації, критичності в аналізі та оцінці інформації, прийняття рішення з орієнтацією на внутрішні стандарти, раціонального підходу до пошуку рішення задачі. Для діагностики індивідуальних властивостей за параметром імпульсивність-рефлексивність була використана методика «Порівняння схожих малюнків» (MFFT - Matching Familiar Figures Test) Дж. Кагана. Були застосовані наступні первинні показники: 1) середній латентний час першої відповіді (в секундах); 2) кількість правильних відповідей. Імпульсивність-рефлексивність – когнітивно-стильова властивість особистості, яка визначає динамічні (швидкість висування та перевірки припущень) та змістовні (врахування всіх значущих елементів та ознак альтернатив, які забезпечують правильність вибору) аспекти процесу прийняття рішення в ході розумової діяльності. Методика «Особистісний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації» (О.В. Савченко, Д.Ю. Студенцова) дозволила продіагностувати рівень сформованості чотирьох стильових властивостей: діяльнісного, конструктивно-рефлексивного, деструктивно-рефлексивного та унікаючого стилів.

З метою перевірки наявності трьох незалежних рівнів в структурі поведінкового компонента ми застосували процедуру факторного аналізу даних (STATISTICA 10.0), яка дозволила нам визначити склад трьох незалежних факторів, зміст яких відповідає когнітивному, метакогнітивному та особистісному рівням функціонування рефлексивної компетентності.

Склад першого фактора (див. табл. 1) сформувавши вісім показників сформованості рефлексивних стратегій, які відображають особливості функціонування поведінкового компонента на когнітивному рівні. Найбільше факторне навантаження має показник сформованості інтегративної рефлексивної стратегії «Глибинна обробка та критичний аналіз інформації, засновані на раціональному підході до пошуку рішення задачі» (0,91) та загальний показник рівня сформованості рефлексивних стратегій розв'язування задач (0,77). Також до складу даного фактора увійшов один показник, який відображає рівень сформованості конструктивно-рефлексивного стилю розв'язування проблемно-конфліктних ситуацій. Даний показник характеризує стильові властивості особистісного рівня, які спрямовують активність суб'єкта на взаємодію з об'єктами внутрішнього світу (компонентами «Я-концепції»). Така

форма внутрішньої діяльності сприяє уточненню уявлень суб'єкта відносно власних можливостей подали проблемно-конфліктні ситуації, обираючи адекватних прийомів або конструюванню нових засобів розв'язування внутрішнього протиріччя, які забезпечують зниження рівня внутрішньої напруги, збереження цілісності «Я-концепції» та досягнення ефективного результату в зовнішній діяльності.

Той факт, що показник сформованості конструктивного стилю розв'язання проблемно-конфліктних ситуацій потрапив в один фактор з показниками сформованості первинних та інтегративних рефлексивних стратегій, підтверджує наше припущення, що розвиток стильових властивостей залежить від рівня сформованості прийомів та стратегій розв'язування задач певного типу. Конструктивно-рефлексивний стиль розв'язування проблемних ситуацій поєднує в єдину систему прийоми критичного аналізу власних можливостей, ретельного аналізу власних наявних ресурсів та засобів їх відновлення, усвідомлення причин виникнення протиріч, які відповідають первинним рефлексивним стратегіям, а також додаткові засоби організації рефлексивної активності (зміна ролівої позиції, внутрішнє програвання можливих варіантів, стимуляція різних форм внутрішньої активності та ін.).

Таблиця 1

Структура поведінкового компонента на когнітивному рівні функціонування рефлексивної компетентності

Рівень за моделлю	Показники	Факторне навантаження
Когнітивний рівень	Глибинна обробка інформації	0,74
	Критичність в аналізі та оцінці інформації	0,64
	Раціональний підхід до пошуку рішення задачі	0,57
	Глибинна обробка та критичний аналіз інформації, засновані на раціональному підході до пошуку рішення задачі	0,91
	Некритичність в оцінці інформації, що заснована на інтуїтивному підході та орієнтації на внутрішні стандарти в розв'язуванні задачі	-0,70
	Глибинна обробка інформації з критичною оцінкою результатів	0,70
	Раціональний підхід до розв'язування задачі з орієнтацією на внутрішні стандарти	0,46
	Загальний рівень сформованості рефлексивних стратегій розв'язування задачі	0,77
Особистісний рівень	Конструктивно-рефлексивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	0,33

В табл. 2 наведений склад другого фактора, який відображає структурні складові поведінкового компонента на метакогнітивному рівні функціонування рефлексивної компетентності. Його сформували чотири показники, які відображають окремі аспекти (змістовні та динамічні) рефлексивності як когнітивно-стильової властивості особистості та загальні характеристики функціонування даної інтегративної властивості. До загальних характеристик ми віднесли показник рівня вираженості рефлексивності, який відображає кількісну міру прояву рефлексивної установки на повільність та точність прийняття рішення в невизначеній ситуації, а також показник ефективності прийняття рішень, який відображає продуктивність внутрішньої діяльності суб'єкта в аналізі альтернатив та обираючи відповідного до вимог варіанта.

Таблиця 2

Структура поведінкового компонента на метакогнітивному рівні функціонування рефлексивної компетентності

Рівень за моделлю	Показники	Факторне навантаження
Метакогнітивний рівень	Середній латентний час першої відповіді	0,60
	Кількість правильних відповідей	0,95
	Ступінь ефективності прийняття рішень в ситуації множинного вибору	0,83
	Загальний рівень вираженості рефлексивності як когнітивно-стильової властивості	0,97

Найбільшу вагу у складі даного фактора має показник виразності установки на точності, представлений в кількості правильних відповідей (0,95), та загальний показник вираженості рефлексивності, який інтегрує змістовні та динамічні аспекти процесу прийняття рішення (0,97). Не останнє місце займає і показник ступеня ефективності прийняття рішення, що доказує зв'язок когнітивно-стильових властивостей з показниками продуктивності інтелектуальної діяльності. Результати досліджень М.О. Холодної дозволили уточнити природу цього зв'язку. Було визначено, що стильові властивості безпосередньо не визначають швидкість та точність інтелектуальної активності суб'єкта, вони впливають на продуктивність завдяки своїй здатності регулювати його внутрішню активність, координувати різні когнітивні процеси. Маючи доступ до системи ресурсів індивідуального досвіду, стильові властивості певним чином організують ментальний простір, що надає можливість суб'єкту формувати адекватні зовнішнім та внутрішнім умовам репрезентації задач та моделі проблемно-конфліктної ситуації, а також здійснювати ефективний контроль та регуляцію афективних проявів суб'єкта. Отже, ефективність процесів прийняття рішень в ситуаціях множинного вибору залежить від рівня сформованості репрезентаційних ресурсів (кількості та ступеня зрілості когнітивних структур) та гнучкості контролю активності суб'єкта, який дозволяє «вивільняти пізнавальну активність з-під впливу актуальних афективних станів і ситуаційних вимог» [10, с. 249].

Структура поведінкового компонента на особистісному рівні функціонування рефлексивної компетентності відображена в табл. 3. Змістовне ядро даного фактора сформували дві біполярні стильові властивості особистості, що відображають різні засоби розв'язування внутрішніх протиріч, виникаючих в проблемно-конфліктних ситуаціях. Перша стильова властивість (діяльнісно-унікаючий стиль) відображає готовність особистості вирішувати внутрішні протиріччя через заходи зовнішньої активності: застосування різноманітних засобів зменшення внутрішньої напруги (копінг-стратегій), чітке визначення та об'єктивування мети діяльності, очікувань та домагань, формування орієнтирів та перспектив саморозвитку, використання різних форм соціальної активності для підтримання впевненості в собі, стимулювання наполегливості в розв'язуванні протиріч та ін. Друга стильова властивість (конструктивно-деструктивний рефлексивний стиль) відображає готовність особистості вирішувати внутрішні протиріччя переважно у внутрішньому плані через організацію внутрішнього діалогу з умовним співрозмовником, критичну оцінку своїх можливостей, ретельне планування майбутніх форм активності, внутрішнє програвання можливих варіантів розвитку подій та ін.

Таблиця 3

**Структура поведінкового компонента на особистісному рівні функціонування
рефлексивної компетентності**

Рівень за моделлю	Показники	Факторне навантаж.
Особистісний рівень	Діяльнісний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	0,34
	Деструктивно-рефлексивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	-0,79
	Унікаючий стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	-0,58
	Діяльнісно-унікаючий стиль розв'язання внутрішніх протиріч в проблемно-конфліктній ситуації	0,84
	Конструктивно-деструктивний рефлексивний стиль розв'язання внутрішніх протиріч в проблемно-конфліктній ситуації	0,83
Когнітивний рівень	Прийняття рішень з орієнтацією на внутрішні стандарти	0,50

Не дивно, що до складу даного фактора увійшов показник сформованості рефлексивної стратегії «Прийняття рішень з орієнтацією на внутрішні стандарти», який відображає певні аспекти інтернального локусу контролю особистості. Отже, ми можемо припустити, що в ході розвитку даних стильових якостей в особистості формується та зміцнюється готовність брати на себе відповідальність за прийняті рішення та отримані результати, уточнюється образ себе як особи, що впливає на події зовнішнього світу. Така установка сприяє, за даними А.О. Корнилової [4], підвищенню рівня когнітивної активності, формуванню більш широких часових перспектив, які охоплюють події як майбутнього, так і минулого. Суб'єкти зі сформованою інтеральною установкою усвідомлюють необхідність розвитку навичок та вмінь, які забезпечать в майбутньому їх високу ефективність в досягненні зростаючих за складністю професійних та життєвих завдань. Основними орієнтирами на шляху їх саморозвитку стають сформовані внутрішні стандарти, які забезпечують визначення пріоритетних напрямків зовнішньої та внутрішньої активності, співвіднесення очікуваних та досягнутих результатів, обираючи критеріїв для оцінки власних дій та результатів.

Для відображення кількісної міри сформованості поведінкового компонента рефлексивної компетентності нами був введений сумарний показник, який враховував три стандартизовані оцінки (представлені в шкалі станайнів) за загальними показниками функціонування поведінкового компонента на різних рівнях компетентності. Результати множинного регресійного аналізу дозволили нам перевірити внутрішню структуру поведінкового компонента, визначивши рівень впливу кожної його складової.

Встановлено, що показник сформованості поведінкового компонента рефлексивної компетентності особистості в рівній мірі обумовлений впливом трьох складових, що відповідають трьом рівням функціонування рефлексивної компетентності. Отже, високі значення за показником сформованості поведінкового компонента рефлексивної компетентності мають суб'єкти, в яких сформована система рефлексивних стратегій розв'язування задач, сформована стійка установка на ретельний аналіз інформації та контроль над процеси висування та перевірки припущень в ситуаціях множинного вибору, проявляється готовність реалізувати активну позицію щодо розв'язання протиріч у внутрішній діяльності. Така тріада властивостей «використання стратегій – домінування установки на точність – реалізація активної позиції щодо розв'язування внутрішніх протиріч» і дозволяє суб'єкту організувати рефлексивну активність в різних її формах, від окремих рефлексивних актів до цілісної

внутрішньої діяльності. Таким чином, до складу поведінкового компонента входять три особистісні утворення, які забезпечують ефективність його функціонування на трьох рівнях рефлексивної компетентності: система сформованих рефлексивних стратегій розв'язування рефлексивних задач (когнітивний рівень), рефлексивність як когнітивно-стильова властивість особистості (метакогнітивний рівень) та рефлексивний стиль розв'язування внутрішніх протиріч в проблемно-конфліктних ситуацій, в якому реалізується позиція особистості (особистісний рівень). Кожна зі складових поведінкового компонента виконує свою специфічну функцію:

- інструментальну (використання в поведінці сформованих стратегій розв'язування рефлексивних задач, які дозволяють швидко досягати цілі, економлячи психологічні ресурси);
- контроль за перебігом рефлексивної активності (установка на точність дій та ретельний аналіз інформації на підставі сформованих параметрів координує роботу когнітивних процесів);
- самоздійснення особистості в певних формах активності (реалізація в діяльності позиції щодо розв'язання протиріч, які провокують виникнення проблемно-конфліктних ситуацій, через застосування або конструювання таких засобів, які посилюють інтеграцію та стійкість «Я-концепції» та забезпечують отримання позитивного результату).

Найбільшу вагу серед трьох компонентів має показник сформованості поведінкового компонента на метакогнітивному рівні ($\beta=0,53$). Наявність установки на точність реагування та ретельний аналіз інформації обумовлює і формування активної позиції щодо самоаналізу, і формування та застосування апробованих засобів (стратегій). Отже, структури метакогнітивного рівня функціонування виконують системоутворюючу функцію усередині поведінкового компонента, організовуючи навколо себе ті структури та механізми, які дозволяють активно використовувати набутий досвід та конструювати нові засоби розв'язування проблемно-конфліктної ситуації. До формування установок, пов'язаних з контролем власних розумових дій, стратегії вирішення задач та стильові властивості розв'язування внутрішніх протиріч можуть бути неузгоджені. Так, наприклад суб'єкт може ефективно вирішувати рефлексивні задачі когнітивного рівня складності при наявності мотивації, посиленої ззовні, однак уникати розв'язання тих протиріч, які пов'язані з переглядом уявлень про свої здібності, зі зміною ставлення до себе, з визнанням своїх недоліків та ін. Завдяки формуванню вискоелективних особистісних утворень метакогнітивного рівня неузгодженість між складовими поведінкового компонента долається, між ними формується розгалужена система взаємозв'язків, яка забезпечує їх злагоджене функціонування.

Ми припускаємо, що саме в юнацькому віці на підставі раніше сформованих установок щодо аналізу власної активності формується стійка особистісна позиція, яка стимулює суб'єкта активно застосовувати конструктивні форми рефлексивної активності для вирішення проблемних питань, самостійно ставити перед собою та розв'язувати рефлексивні задачі різного рівня складності.

Позиція особистості, яка реалізується в діяльності завдяки стильовим властивостям, відповідно до підходу Д.О. Леонт'єва, відображає два аспекти: рівень усвідомленості смислової регуляції («ступінь рефлексивного виділення себе як особистість з потоку свого життя, усвідомлення розбіжності свого «Я» і життєвого процесу, який об'єктивно розгортається» [6, с. 253]), а також рівень активності особистості, що проявляється у здатності управляти подіями свого життя, організовувати ситуації, які дозволяють проявляти в повній мірі свої можливості.

Саме сформована позиція суб'єкта, на думку Р.М. Грановської, визначає ефективність використання досвіду і засвоєння нового. Якщо людина зустрічається з вже знайомою

ситуацією, установка, яка лежить в основі позиції, виконує функцію стабілізації діяльності, знижує рівень напруженості в системі, забезпечує упорядкований характер збору інформації, вибору способу дії, перевірки результатів та ін. Установка звільняє суб'єкта від прийняття рішення в стандартній ситуації, від необхідності здійснювати контроль над діями, оскільки активізує сформовані стратегії. В нових умови установка може забезпечити високу швидкість знаходження вирішення проблемної ситуації і економію зусиль особистості, якщо нові умови мають схожість з минулими. «... тоді раніше сформована установка може бути перенесена і працювати в нових умовах» [2, с. 250]. Якщо ж ситуація сприймається як унікальна, відносно якої у суб'єкта відсутні засоби поводження, тоді позиція активізує установку на конструювання та опробування нових прийомів та способів поводження. Засоби, що забезпечили позитивні результати, будуть фіксуватися в пам'яті, тим самим доповнюючи поведінковий потенціал особистості.

Невелика кількість міжрівневих зав'язків між окремими елементами поведінкового компонента свідчить про низький рівень інтеграції його складових, про незавершеність процесів формування даного компонента рефлексивної компетентності в юнацькому віці. Дослідники стильових властивостей (Дж. Каган, С. Мессер, М.О. Холодна) вказують на технології інноваційного навчання як на найбільш важливий фактор розвитку даних якостей особистості. Розвиток навичок поводження в невизначених ситуаціях, а також оволодіння стратегіями сканування при обробці інформації дозволяють суб'єкту суттєво знизити рівень імпульсивності, сформувати стійкі установки на точність та ретельність аналізу інформації [5]. Ми припускаємо, що формування поведінкового компонента рефлексивної компетентності потребує спеціальним чином організованих програм психологічного розвитку, спрямованих на формування установок на рефлексивне поводження та відпрацювання необхідних рефлексивних стратегій, які є необхідними умовами формування готовності вирішувати проблемно-конфліктні ситуації через розв'язування внутрішніх протиріч.

Висновки. Поведінковий компонент у складі рефлексивної компетентності вносить свій вклад в реалізацію функції накопичення та упорядкування одиниць рефлексивного досвіду, оскільки систематизує первинні та інтегративні стратегії розв'язування рефлексивних задач, підпорядковує стильові властивості особистості загальній позиції суб'єкта щодо застосування рефлексивної активності в процесі розв'язування протиріч, знаходження засобів долання складнощів. Поведінковий компонент забезпечує прийняття рішення в невизначених ситуаціях за рахунок вибору найбільш оптимальних стратегій поведінки, сформованих стильових властивостей особистості.

Структура поведінкового компонента відповідає загальній структурі рефлексивної активності, до його складу входять особистісні утворення, що забезпечують реалізацію основної функції. Окрім того, кожна складова виконує специфічну функцію у складі цілісності. Так, система рефлексивних стратегій вирішення задач виконує інструментальну функцію, забезпечуючи суб'єкта арсеналом відпрацьованих прийомів, використання яких дозволяє швидко досягти цілі та заощадити психологічні ресурси. Сформовані установки на ретельний аналіз інформації та знаходження правильного варіанта рішення, які властиві рефлексивному стилю прийняття рішення, виконують функції координації різних когнітивних процесів, що задіяні в розумовій активності, та контролю над процесами збирання та обробки інформації, висування та перевірки припущень. Визначена в ході досвіду особистісна позиція, що проявляється в стильових властивостях, забезпечує самоздійснення особистості через конструювання таких засобів долання проблемно-конфліктних ситуацій, які посилюють інтеграцію та стійкість «Я-концепції» та забезпечують отримання позитивного результату.

Найбільшу вагу серед трьох складових має показник сформованості поведінкового

компонента на метакогнітивному рівні. Наявність сформованих установок на аналіз власних форм активності, активізація на їх підставі заходів інтелектуального контролю перебігу розумової активності – важливі фактори розвитку поведінкового компонента рефлексивної компетентності та підвищення ефективності інших його складових. Ми припустили, що особистісні утворення метакогнітивного рівня виконують системоутворюючу функцію по відношенню до інших складових поведінкового компонента. Саме через сформованість установки на ретельний аналіз власної активності в суб'єкта починає формуватися широка система зв'язків між різнорівневими якістьми особистості, що входять до складу рефлексивної компетентності, підвищується загальний рівень організації компетентності як інтегративного утворення особистості.

Індикатором незавершеності формування поведінкового компонента рефлексивної компетентності в юнацькому віці є відсутність широкої системи внутрішніх зв'язків між окремими його елементами. Ми вважаємо, що утворення даного компонента рефлексивної компетентності потребують цілеспрямованого впливу на характер їх формування та розвитку в формі розвивальних та корекційних заходів. Технології інноваційного навчання ми розглядаємо як найсуттєвіший фактор розвитку даних якостей особистості.

Література

1. Головань М. С. Інформатична компетентність: сутність, структура та становлення [Електронний ресурс] / М. С. Головань. – Режим доступу: http://corp.gov.academy.sumy.ua/images/stories/docs/K_VM/Holovan_05.pdf.
2. Грановская Р. М. Психология веры / Р. М. Грановская. – СПб. : Питер, 2010. – 480 с. – (Серия «Мастера психологии»).
3. Зимняя И. А. Компетентность человека – новое качество результата образования / И. А. Зимняя // Проблемы качества образования. – М. : Уфа: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2003. – Книга 2 : Компетентность человека – новое качество результата образования: материалы XIII Всерос. совещания. – 2003. – С. 4-16.
4. Корнилова А. А. К вопросу изучения экстернальности-интернальности у современных студентов [Электронный ресурс] / А. А. Корнилова // Психология, социология и педагогика. – 2012. – № 5. – Режим доступа: <http://psychology.snauka.ru/2012/05/632>.
5. Корнилова Т. В. Подходы к изучению когнитивных стилей: двадцать лет спустя / Т. В. Корнилова, Г. В. Парамей // Вопросы психологии. – 1989. – №6. – С. 140-147.
6. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности [Электронный ресурс] / Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2003. – 487 с. – Режим доступа: sitesito.narod.ru/fipsi/akt/psihologia_sm.doc.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе [Электронный ресурс] / Джон Равен. – Режим доступа: <http://www.rulit.net/books/kompetentnost-v-sovremennom-obshchestve-read-232089-1.html>.
8. Садохин А. П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования [Электронный ресурс] / А. П. Садохин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Том X, №1. – С. 125-139. – Режим доступа: <http://www.old.jourssa.ru/2007/1/6aSadohin.pdf>.
9. Удилова И. Я. Психологическая компетентность как основополагающий аспект безопасности личности и общества / И. Я. Удилова, И. А. Максимов // Психология труда и профессиональное развитие педагога: актуальное состояние, проблемы и

перспективы : материалы II Междунар. научно-практ. конф. (9 окт. 2013 г., Екатеринбург-Бирск) / Под ред. Л.В. Моисеевой, О.С. Батуриной. – М.: Научные технологии, 2013. – С. 90-93.

10. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 384 с. – (Серия «Мастера психологии»).

Савченко Е. В. Поведенческий компонент рефлексивной компетентности личности. В статье рассматривается рефлексивная компетентность как интегративное личностное образование, которое формируется в процессе приобретения рефлексивного опыта. Важную роль в структуре рефлексивной компетентности играет поведенческий компонент, функционирование которого обеспечивает принятие решений в неопределенных ситуациях за счет выбора оптимальных стратегий обработки информации и активации стилевых свойств личности. В состав поведенческого компонента входят три составляющие, которые выполняют специфические функции.

Система рефлексивных стратегий решения задач выполняет инструментальную функцию, обеспечивая субъекта арсеналом отработанных приемов (когнитивный уровень). Сформированные установки на тщательный анализ информации и правильность действий выполняют функции координации различных когнитивных процессов и контроля умственной активности субъекта (метакогнитивный уровень). Выработанная личностная позиция, которая проявляется в стилевых свойствах, обеспечивает самореализацию личности через конструирование средств преодоления проблемно-конфликтных ситуаций, которые усиливают интеграцию и устойчивость «Я-концепции» (личностный уровень).

Показано, что наибольший вес среди трех составляющих имеет показатель сформированности поведенческого компонента на метакогнитивном уровне. Наличие сформированных установок на самоанализ, активизация приемов интеллектуального контроля, которые обеспечивают стабильный характер протекания умственной активности, - важные факторы развития поведенческого компонента рефлексивной компетентности и повышения эффективности других составляющих.

Ключевые слова: рефлексивный опыт, рефлексивная компетентность, поведенческий компонент компетентности, рефлексивная стратегия, рефлексивность, рефлексивный стиль.

Savchenko E. V. The behavioral component of the personality's reflective competence.

The reflective competence is a personal integrative formation which is formed in the process of acquisition of reflexive experience. The behavioral component plays an important role in the structure of reflective competence. Its functioning provides the effective decision-making in undefined situations by choosing the optimal strategies of the information processing and activating of the individual style properties. The internal structure of the behavioral component corresponds to the general structure of the reflective competence, which has three levels of the elements' organization. The components of each level of the behavioral components have specific functions.

On the cognitive level of the reflective competence the system of reflective problem-solving strategies realizes an instrumental function. This system contains an arsenal of the formed techniques which provide a quick achievement of goals and save psychological resources. The formed attitude to a thorough information analysis and to correctness of the actions functions as the coordination of the various cognitive processes and the control of the subject's mental activity in the process of the problem solving. The personal position, that is developed during the individual experience and expressed in the style characteristics, provides the personality's self-realization through the designing the methods of overcoming the problem-conflict situations, which increase the integration and stability

of the «self-concept».

The level indicator of a formation of the behavioral component on the metacognitive level has the greatest influence among the three components. The formed attitude to a thorough analysis of their own activity forms, the activation of intelligent control methods, which provide a stable character of the mental activity are important factors of the development of the behavioral component of the reflective competence and efficiency of its other elements. The personal formations on the metacognitive level realize the system- forming function towards to other elements of this component. Their development leads to raising of integration level of the whole system.

Keywords: reflective experience, reflective competence, behavioral component of competence, reflective strategy, reflectiveness, reflective style.

Відомості про автора:

Савченко Олена Вячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Статтю подано до друку 01.09.2016.

УДК 159.9:159,94

© Н. Д. Потапчук, 2016

Н. Д. Потапчук (м. Хмельницький)

ВПЛИВ ЧУТОК НА ПСИХОЕМОЦІЙНІ І ПОВЕДІНКОВІ РЕАКЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

Потапчук Н. Д. Вплив чуток на психоемоційні і поведінкові реакції населення в умовах надзвичайної ситуації. В статті досліджено вплив чуток на психоемоційні та поведінкові реакції людей в умовах надзвичайної ситуації. З'ясовано, що людина за допомогою чуток знижує невизначеність ситуації та робить соціальне середовище для себе більш яким та зрозумілим, що є необхідним в умовах надзвичайної ситуації. З огляду на експресивну та інформаційну характеристики чуток встановлено, що вони є емоційно забарвленою інформацією та найпотужнішим засобом впливу на людську психіку і поведінку. Наголошується на тому, що у різних людей один і той самий сюжет чуток в залежності від ситуації може викликати різні емоційні та поведінкові реакції, характер яких залежить від особливостей впливу чуток на їхню свідомість та внутрішньо-психологічних чинників: психологічних схильностей індивіда та специфічних станів його організму.

Зазначено особливості психологічного впливу чуток та перераховані його основні механізми, а саме: переконання, зараження, навіювання та наслідування, які не дивлячись на наявність багато подібного, все ж таки варто розмежовувати. Зроблено висновок, що психологічний вплив чуток може мати різноманітний характер: допомагати окремим індивідам позбавлятися від невизначеності, добудовувати неповну картину реальності, сприяти формуванню групової ідентичності, викликати антисоціальну поведінку населення. Увага приділяється особливостям поведінки людей в екстремальних ситуаціях, прослідковано динаміку зміни їхніх станів та реакцій. Акцентовано увагу на тому, що у надзвичайній ситуації людину охоплює страх, тому в її поведінці можуть мати місце реактивні психози, представлені в основному афективно-шоковими реакціями, які розвиваються миттєво і протікають в різних формах.